

Zeki Velidi Togan'ın İbrahim Kafesoğlu'na Cevabı**Zeki Velidi Togan's Answer to Ibrahim Kafesoglu****Saadettin Yağmur GÖMEÇ *** Öz

Bilindiği üzere Çingiz Han'ın Türklüğü meselesi hem Türkiye, hem de Türkiye dışında pek çok âlimin gündemini meşgul etmiştir. Esasında aynı konu bugün de güncelliğini korumaktadır. O yüzden yıllardır Çingiz ve atalarının kökeni hakkında binlerce çalışma yapılırken, bazan da bu durum ilim adamlarının arasında tatlı münakaşalara sebep olmaktadır. İşte onlardan birisi de bundan yetmiş bir yıl önce Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu ile Prof. Dr. Zeki Velidi Togan arasında yaşanmıştır. Zeki Velidi Togan kendi bakış açısına göre Çingiz Han'ın Türk olabileceğini ileri sürerken, rahmetli İbrahim Kafesoğlu da Togan üzerinden hareketle karşı tezi, yani onun Türk olmadığını ispat etmeye çalışmıştır. Buna bağlı olarak Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu 1953 senesinde İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi'nin 5. cilt, 8. sayısında "Türk Tarihinde Moğollar ve Cengiz Meselesi" adıyla, Prof. Dr. Zeki Velidi Togan'a yönelik bir eleştiri makalesi yayınlamıştır. Bunun üzerine Zeki Velidi Togan da aşağıda metnini verdiğimiz "Doc İbrahim Kafesoğluna Cavabım" adlı yazıtı hazırlayıp, o zamanının bütün ilgililerine ya elden vermiş ya da göndermiştir.

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Tarih Bölümü
sgomec@yahoo.com
ORCID: 0000-0003-4606-9006
Ankara / TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler:

Zeki Velidi Togan, İbrahim Kafesoğlu, Çingiz Han, Çingiz Han'ın Türklüğü Meselesi.

Abstract

* Prof. Dr., Ankara University,
Faculty of Language and History-
Geography, Department of History
sgomec@yahoo.com
ORCID: 0000-0003-4606-9006
Ankara / TÜRKİYE

As it is known, the issue of Chingiz Khan's Turkishness has occupied the agenda of many scholars both in Turkey and outside Turkey. In fact, the same issue remains current today. That's why, while thousands of studies have been carried out over the years about the origin of Chingiz and his ancestors, this sometimes causes heated debates among scientists. One of them happened seventy-one years ago between Prof. Dr. Ibrahim Kafesoglu and Prof. Dr. Zeki Velidi Togan. While Zeki Velidi Togan claimed that Chingiz Khan could have been a Turk according to his point of view, the late Ibrahim Kafesoglu tried to prove the opposite thesis, that is, that he was not a Turk, based on Togan. Accordingly, Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu published a critical article on Prof. Dr. Zeki Velidi Togan under the title "Mongols and Genghis Issue in Turkish History" in Volume 5, Issue 8 of the I.U. Faculty of Literature History Journal in 1953. Thereupon, Zeki Velidi Togan prepared the article titled "My Answer to Doc Ibrahim Kafesoglu", the text of which is given below, and either hand-delivered it or sent it to all the relevant people at the time.

Keywords:

Zeki Velidi Togan, Ibrahim Kafesoglu, Chingiz Khan, Issue of Chingiz Khan's Turkishness.

Başvuru/Submitted: 30/01/2024

Kabul/Accepted: 27/03/2024

Makale Bilgileri

Atıf: Gömeç, S. Y. (2024). Zeki Velidi Togan'ın İbrahim Kafesoğlu'na Cevabı. *Selçuk Türkiyat*, (61): 01-22. Doi: 10.21563/sutad.1428389

Etik Kurul Kararı: Etik Kurul Kararından muaftır.

Katılımcı Rızası: Katılımı yok.

Mali Destek: Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Telif Hakları: Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.

Değerlendirme: İki dış hakem / Çift taraflı körleme.

Benzerlik Taraması: Yapıldı – iThenticate.

Etik Beyan: sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com

Lisans: Bu eser Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.

Article Information

Citation: Gömeç, S. Y. (2024). Zeki Velidi Togan'ın İbrahim Kafesoğlu'na Cevabı. *Selçuk Türkiyat*, (61): 01-22. Doi: 10.21563/sutad.1428389

Ethics Committee Approval: It is exempt from the Ethics Committee Approval.

Informed Consent: No participants.

Financial Support: The study received no financial support from any institution or project.

Conflict of Interest: No conflict of interest.

Copyrights: The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.

Assessment: Two external referees / Double blind.

Similarity Screening: Checked – iThenticate.

Ethical Statement: selcukturkiyat@gmail.com, fatihnumankb@selcuk.edu.tr

License: Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

Giriş

Asistanlık yıllarımda, bir zamanlar rahmetli Prof. Dr. Mükrimin Halil Yınanç'ın yeğeni, yine kendisi de Allah'ın rahmetine kavuşmuş Prof. Dr. Refet Yınanç Ankara Gazi Üniversitesine öğretim üyesi olarak gittiğinde, onun kaldığımız odasında, Mükrimin Halil Yınanç'ın kitapları arasında merhum Prof.Dr. Zeki Velidi Togan'ın, Prof.Dr. İbrahim Kafesoğlu ile soruşturma konusu haline gelen daktilo ile yazılmış "Doc İbrahim Kafesoğluna Cavabım" başlıklı yazısını bulmuştum. Muhtemelen bu mektup veya reddiye Zeki Velidi Togan'ın İ.Ü. Edebiyat Fakültesi arşivindeki dosyasında yer alıyordu. Çünkü Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu'nun hakkında bir tez hazırlayan Neşe Çetin, arşivdeki Zeki Velidi'nin dosyasından yararlanarak, 23 sayfalık bir yazıyı pek çok kişiye gönderdiğini, bunun üzerine Edebiyat Fakültesi öğretim üyelerinden meydana getirilen bir heyetin durumu değerlendirdiklerini, Hukuk Fakültesinden iki profesörün de belgeyi incelediklerini, muhtevasında herhangi bir rencide edici durumun bulunmadığına karar verdiklerini söylüyor. Ayrıca Edebiyat Fakültesinden Mükrimin Halil Yınanç, Şehabettin Tekindağ ve Akdes Nimet Kurat'tan da bu süreçte görüş alınmıştır (Çetin, 2006, s. 54-55). Fakat soruşturmalarım neticesinde Zeki Velidi'nin dosyasında böyle bir yazıya ulaşamadıysam da, 1990'lı yıllarda elimdeki nüshayı Togan Hoca'nın kızı Prof.Dr. İsenbike Togan'a yayınlaması için vermek istedim, ancak bazı konularda fikir ayrılıklarımız bulunduğundan kabul etmedi. Bu arada kendisinde bu yazının bir kopyasının olup-olmadığını bilmediğimden veya metnin orijinal şekliyle yayınlandığına dair bir şey rastlamadığımdan yıllar sonra Togan Hoca'nın, yine benim bizatihi hocalığı yapmış, büyük âlim Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu'na "Çingiz Meselesi" hususunda vermiş olduğu cevabı yayınlamayı zaruri gördüm.

Ayrıca Zeki Velidi'nin 1941'de İstanbul'da yayınlanan "Moğollar, Çingiz ve Türkler" isimli 32 sayfalık küçük bir araştırması varsa da; bu makale-mektubunda izah ettiği üzere böyle bir yazıyı kaleme almasının sebebi, rahmetli Kafesoğlu'nun 1953 senesinde İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi'nin 5. cilt, 8. sayısında "Türk Tarihinde Moğollar ve Cengiz Meselesi" adlı çalışmasında Togan Hoca'yı eleştirmesi yüzündendir. Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu her ne kadar makalesinin girişinde "hemen söyleyelim ki, şöhretli tarih profesörümüzün eserinin yalnız zayıf noktalarını belirtmeğe ma'tuf tek taraflı tenkidler yapmak veya gayr-ı ilmî bir gaye ile eserin noksan ve kusurlarını ortaya dökerek değerini düşürmek asla düşünülmemiştir" diyorsa da, ardından gelen cümle de tam tersini söylediğini (Kafesoğlu, 1953, s. 107) adeta beyan ediyor.

Bununla birlikte yazıda bir zamanlar iki âlimin tatlı rekabetinin izlerine dair cümleler göreceksiniz, fakat siz değerli okuyucuların bunları pek dikkate almamanızı istirham ediyoruz. Metindeki kelimelerin bugün okunuşlarında bazı farklılıklar ve gramer kaidelerine aykırılıklar varsa da ne bunlara, ne de uzun ve imla kaidelerine pek uymayan, belki buna bağlı olarak bazan anlam bütünlüğünü yitiren cümlelere müdahalede bulunmadık. Kısacası metni mümkün-mertebe olduğu gibi, siz okuyucuların dikkatine sunuyoruz. Ayrıca başlığın altında Arapça "ona okçuluğu öğrettim, güçlenince o bana ok attı" mealinde, muhtemelen bir hadis veya söz vardır.

Maalesef belgenin son birkaç sayfasının Çingizliler ve Moğollar hakkında tez yapan talebelerim tarafından kaybedildiğini de üzümlere belirtmek isterim. O yüzden bu eksik sayfaların temini hususunda başta Edebiyat Fakültesi olmak üzere her tarafla ilişkiye geçtim. Zeki Velidi konusunda çalışmalar yapan meslektaşlarıma sordum, ellerinde böyle bir şeyin olmadığını söylediler. Son olarak Prof. Dr. Zeki Velidi Togan'ın talebelerinden Prof. Dr. Tuncer Baykara ile irtibat kurdum. Kendisi bana böyle bir teksir metnini hatırladığını, ancak hastalığı sırasında çocuklarının evinde yaptığı değişiklik nedeniyle neyin, nerede olduğunu bilemediğini, eksik de olsa bu yazıyı yayınlamam gerektiğini söyleyince, böyle bir işe giriştiğimi ifade etmek isterim. Şimdi aşağıda söz konusu yazının metnini vermekteyiz.

“Doc İbrahim Kafesoğluna Cavabım”

Birkaç ay önce Edebiyat Fakültesinin Tarih zümresinde doçentlik unvanını almış olan İbrahim Kafesoğlu, doktora ve doçentlik tezlerinin tahlil ve tenkidi sırasında, kendisinin yalnız siyasî mevzular üzerinde durmuş ve Selçuklularla Harzemşahlar devrinin kültür meselelerine yanaşmamış olduğunu belirtmiş bulunmam üzerine bana güvenmişti. Gerçi ben her iki tezi pek iyi derece ile kabul etmeyi teklif etmişim; fakat Fakülte Profesörler Meclisinin bu tezleri “Prof. Z. V. Togan'ın kaydettiği eksiklikleri doldurmak şartıyla neşretmek” hakkındaki kararını da kendisi için haysiyet kırıcı bulmuş ve eserini benimle istişareye lüzüm görmeden tabettirmiştir. Aynı zamanda “sen misin benim tezimde eksik bulan” zihniyetiyle bana karşı taarruza geçmek üzere hazırlanmış ve doçentlik unvanını almasından birkaç ay sonra içinde topladığı bu zehirleri zümremizin Tarih Dergisinin 8. cildinde ortaya dökmüştür. Halbuki senelerce benimle aynı odada, hattâ aynı masada çalışan Kafesoğlu 1949 senesinde kendisini Anadolu tetkik seyahatinde yanıma aldığım vakit mukerreren “işte gerekli bilgiyi ancak sizden öğreniyoruz” demiş ve doçent olmak için bizzat ve bilvasıta beni kazanmak üzere çalışmıştı. Benim “Umumî Türk Tarihine Giriş” isimindeki eserime fikrinde en zayıf ve Türkiye müverrihlerinin bir kısmınca ilgi ile karşılanabilecek bir yer telâkki ettiği dört buçuk sahifelik bir faslını (s. 64-68) ele almış ve buna karşı 32 sahifelik bir yazı ile beni müteaddit yalan ve isnatlarla terzil etmek istemiştir. Yazı başından sonuna kadar taasup ve kin hissiyle meşbudur.

Mesele şudur ki:

1) Moğol hükümdarı Cengiz'in mensup olduğu Börçegin sülâlesi diğer Moğollardan tamamen farklı olarak sarışın, elâ gözlü ve uzun boylu olmuşlar, aynı sülâlenin başka bir kolundan Aksak Temir ile oğlu Şahruh ve torunları Baysungur, Uluğ Bey ve İbrahim Mirza'lar da öyle olmuş, Cengiz neslinin elâ gözlülüğü yüzünden sülâlesinin ismi olan Börçegin yani şimdi Rus âlimleri O.Smironova, B. Pankratov ve A. Siminov'ların Reşideddin neşrinde “Çigin”i “tegin” diye kesin olarak tesbit ettiklerine göre “Böritegin” kelimesi dahi “elâ gözlü” manasına gelen bir kelime telâkki olunmuştur. Daha geçen asırda dikkat eden garpli âlimler, Börçegin sülâlesinin yine elâ gözlü ve sarışın eski Göktürk hükümdarları gibi Bozkurt ve demirci hanlar neslinden neşet ettiklerine dair rivayetleri benimsemiş olmalarını ele almışlardır. Göktürklerin dedelerinin “Garp denizi” tarafından gelmiş olduğuna dair rivayetler gibi Çengiz'in gizli tarihinde de büyük cedlerinin “Gök Tengiz”den geldikleri

kaydedilmiştir. Aral Gölü ile birleştirilen “Garp denizi” yanında Moğolların Aral gölüne her vakit “Gökçe deniz” demiş olmaları dikkate değer bir keyfiyettir. Bununla beraber bu deniz kelimesi de gizli tarihte “Tengiz” olarak Türkçe kaydedilmiştir.

2) 16-18. asırlarda Moğol-Kalmuk hanları Orta Asya'nın merkezi ve şimalî kısımlarında, Yayık ve İdil havzasında yaşayan Türkler üzerinde mutlak hakim oldukları halde Türklerden hiç kimse bunları kendinden saymamış, hükümdarlarına “han” dememiş, “tayşı” demiş; Moğol-Kalmuk kabileleri Türkleşmediği gibi, Türklerden de hiç bir kabile yahut zümre Moğollaşmamış; halbuki Çengiz'in zamanındaki Şark Türkleri onu, ecdadını ve oğullarını kendi hanları saymışlar, onları Açına ve “Ergene Kun” ananelerinin hakiki hamileri olarak tanımışlar. Türklerin bu nazarlarını onlara komşu olan Müslüman kavimler dahi benimsemişler. Çengiz'in Moğollar arasında devlet kurmuş, ana dilinin Moğolca, yani Türkçeden ayrı bir dil olduğu asırdaşlarınca malûm olduğu halde bu muasırlarından Minhâcü Cüzcânî (ki malûmatını bizzat Çengiz'i görüp onunla konuşan kimselerden almıştır) Çengiz'in zuhurunu “Moğol kabilelerinin reisi Tuğrul Tegin lâkablı Temirci Tatar neslinden gelen bir Türk'ün hurûcu” olarak anlattığı gibi aynı kabileden olan diğer bir sergerde için de “Moğol kabileleri arasında hükümlanlık eden diğer bir Türk daha vardı” (Dar mayân-i qabâil-i mugul yak turk-i diğer bûd buzurk u farmande) / s. 331/ diye bahsetmektedir. Çengiz'in ecdadının bu ilk vatanının da ismini dahi “Balıq çaq” diye Türkçe olarak kaydetmiştir. Çengiz'in düşmanı olan Harzemşah'ın tarihçisi, aslen Türkistanlı Nesevî dahi Çengiz'in mensup olduğu “Temirci” kabilesi yani sülâle hakkında “Türk kabileleri arasında en şeriri” tabirini kullanmıştır. Keza Çengiz'in kendisine Türkçe konuşma nisbet edildiği gibi oğlu Tuluy'un Türkçe konuştuğu, diğer torunu Hülâgû'nun da Mısır Kölemenlerinin mümessili Karatay ile Türkçe görüştüğü çağdaşları tarafından tesbit edildiğinden Çengiz'in Moğollar arasında hükümlanlık eden bir Türk sülâlesi neslinden gelmiş olacağı, yani bu sülâle mensuplarının konuşma dilleri Moğolca olduğu halde Türkçe de bilmiş olacakları tarafımdan ileri sürülmüştür. Hiçbir devlet ananesine malik olmayan şarkî ve şimalî Moğollar arasında büyük bir devlet kuran Börçegin yani Börütegin sülâlesine ait en eski rivayetlerde ve gizli tarihte has isimlerden, ananeye ve devlet teşkilâtına ait ıstılahlardan çoğunun ve en mühimlerinin Türkçe oluşu da bu fikir için bir destek teşkil etmektedir¹.

3) Bu mütalâayı teyit eden bazı deliller tarafımdan kısmen naklolunmuştur: Çinlilerin Wu-tai-shi nam vakayinâmesinde Ak Tatarların Çengiz'e muasır olan reisi Alaquş Tegin'in 9. asırda şimalî Çin'de yaşayan Şato Türklerinin hâkim kabilesi olan Wan-gu kolundan geldiği ve bu Şatoların büyük kumandanı Lekoyang'ın Çinlilere mağlup olduktan sonra bir aralık Tatarlara kaçtığı zikredilir (bu kayıtlar Palladius ve Eberhard tarafından nakledilmişlerdir). 1221 senesinde Moğol hükümetini ziyaret eden

¹ Bu nevi kelimelerden Gizli Tarih'te ve Juan sülâlesi tarihinde görülen şunları zikredebiliriz: Tengiz, Bataçı, alaça at, topçaq, çerik, yarguçı, Qutula, erdem, Erdemçi Öteçegin, Ottegin, Balçıq, bavurçı, qorçı, qorucu, elçi, öke (öge), qoyçı, yurtçı, tunga, arıq, qışlıq, oğlan, yasaq, çerbi (çeribeği), sübeği, soqur (kör); yine Hambis ve Pelliot'nun tahlil ettikleri şecerelerde (Le Chapitre CVII du Yuan-che, Toung pao, 1945) Qurluğ, Soqurluq, Salıntuq, Arslan, Ürüngtemür, Buralgı, İçil (İç-il), Belgü (Belgütay), ogroq, ogroqçı, togluq, Salçı ve saire. Buna bir de tutuq, tarhan, buyruq, bitikçi, eyü oğlan (ev oğlan), ulug ef (ulug yurt) gibi kelimeler ilave edilebilir.

cenubî Çin elçisi Çiao-hong, Çengiz'in Kara Tatarlardan olduğunu söylediği halde umumiyetle Tatarları yani Tatarların hâkim unsurunu Şato Türklerinden göstermiştir. Bu rivayet Çengiz'in mensup olduğu Börçegin sülâlesini de içine alan Kıyat aşiretinin garbî kısmının Şatolarla komşu olduğuna dair Çin vakanivüsleri tarafından yapılan bir kayda (Minorsky-Halaon, Mervezi, 99) da uymaktadır. Diğer taraftan bir kısım Tatarların daha 8-9. asırlarda Şatoların yaşadığı bölgede Çumul Türkleri ile birlikte bulduklarını Prof. Bailey tarafından neşredilmekte olan eski Hotan yazılarından da öğreniyoruz. Benim, Çengiz'in ecdadının bu Şato Türklerinden gelmiş olacağına dair fikirlerimi Prof. Dr. Eberhard da destekliyerek Çengiz'e ait eski rivayetlerde bir Türk rivayeti olan "alaca at" rivayeti bulunduğunu kaydetmiş (Ostasiatische Zeitschrift, XVII, 1942 s. 187-8) ve Çengiz'in tatbik ettiği paysa usulünün de eski Şatolarda müstamel çelik üzerine yazılmış fermanlar ile bir olması ihtimalini ve Şato kahramanı Lekoyang'ın filhakika Tatarlara kaçmış olduğunu zikretmiştir (Belleten, XI, 1947, s. 22).

4) Bugün olduğu gibi 14-15. asırlardan beri geçen bütün devirlerde Özbek, Kazak ve Nogay kabileleri arasında Nayman, Celayır, Kiray (Kirayit), Kongrat, Katagan, Tatar, Kıyat, Nüküz gibi hâkim aşiretlerin Türkçe konuştukları, hattâ bunlardan Harezmi'de yaşayan Kongratlarla Kâşgar mıntıkasında yaşayan Doglatların daha Çengiz'in oğulları zamanında, başka Türk kabilelerince bir Türk kabilesi sayıldığı malûmdur. Bütün bu kalabalık şark kabilelerinin hemen aynı batın içersinde Türkleşmiş olmaları imkânsız sayılarak kendilerinin daha Moğolistan'da iken ya tamamen Türk veyahut iki dilli (bilingual) olduğu İngiliz âlimi Howorth ve Rus âlimi Aristov tarafından ileri sürülmüştü. Bu vaziyet karşısında 12 ve 13. asırlarda Moğolistan'da yaşayan kabilelerden kalmış ve tarihlerde zikredilmiş şahıs isimlerini, coğrafi isimleri, yayla ve kışla adlarını tetkik etmek icab etmiş ve tarafımdan da bu babda elde edilen materyel, kısmen incelenerek Naymanların, Kongrat ve Ak tatarların Türklüğü; Kara Tatarlarla Şimal Tatarlarının, Cacrat vesairenin Moğolluğu; Oyrat, Kıyat ve Bayavut gibi aşiretlerin muhtemel olarak Moğollaşmış Türkler olacakları tesbit olunmuş ve bu hususlarda bilhassa İstanbul kütüphanelerindeki el yazmaları üzerindeki çalışmalarım bana esas olmuştur.

5) Bu mesele aynı zamanda Altay zümresine dahil Türklerle Moğolların yakınlığı meselesine temas etmeği de icab ettirmiştir. Bu münasebetle ben bu hususta sarıh fikirleri olan garpli âlimlerin, bilhassa Poppe, Ramstedt ve Vladimirtsov'un Türk ve Moğol akrabalığı fikrine temayül etmişimdir. Ben bir lisaniyatçı olmadığımından bu hususta kendi tarafımdan bir mütalea sardetmedim. Yazılarımda bir iltizam mahiyetinde değildir. Yalnız "Türk ve Moğol dilleri arasındaki münasebet meselesi bugün ve Vladimirtsov gibi âlimlerin tetkikleri sayesinde güzel inkişaf yapmış" olduğunu kaydetmişimdir (Giriş, s. 64); kaldı ki bu sahada, bu son iki sene zarfında müteveffa Ramstedt'in² yeni eserinden başka Benzing'in³ ve umumî lisaniyatçı W. K. Mathews'in⁴ ve K. Menges'in⁵ çıkardıkları eserlerle bu meselenin umumî manzarası

² G. Ramstedt, *Einführung in die altaische Sprachwissenschaft*, Helsinki 1952.

³ J. Benzing, *Einführung in das Studium der altaischen Philologie un der Turkologie*, Wiesbaden 1953.

⁴ W. K. Mathews, *Languages of the USSR*, Cambridge University Pres, 1961, p. 32-84, buna tenkit N. Poppe, *Uralaltaische Jahrbücher*, XXIV, 1953.

daha vazih bir şekilde tasvir edilmiştir. Benzing bu meseleyi temamiyle bitaraf olarak ve tam bir vukufu tetkik ettikten sonra “Moğol ve Türk dillerinin Altay zümresindeki münasebeti muhakkak olan eski akrabalık ile beraber karşılıklı söz alıp vermenin çokluğu bakımından Fransızca ile İngilizceye benzemekte, bununla beraber Moğolca Altay dilleri arasında daha eski vazih bir şekil arz etmektedir” diyor (besonders klares und besonders altertümliches Glied der altaischen Sprachen, s. 42).

Bugünkü Moğollar ve Kalmuklar Çengiz’i ve Börçegin sülâlesini biz Türklerle paylaşmayı asla hatırlarına getirmezler; garplı âlimler de bu meseleye çoğunca Çengiz neslinin sarışın olması dolayısıyla, yani daha ziyade istidradî olarak temas ederler. Bu mesele ancak Türkler için mühimdir. Yani eğer Çengiz menşe itibariyle Türk değilse o zaman kendisinin ve oğullarının ordularında % 80 ini teşkil eden Türkler onu neden kendi hanları olarak kabul ettiler? Çünkü Moğol unsuru bugün Ortaasya’da 20 milyon Türk’ün karşısında ancak 2 milyon teşkil ettiği gibi Çengiz’in zuhuru esnasında da nisbet yine o veyahut daha az olmuştur. Çengiz nesli Ortaasya’da zamanımıza kadar tam 7 asır hâkim sülâle olarak kaldı. Acaba Türkler bu 7 asır zarfında bir ecnebi boyunduruğu altında mı kaldılar? Ben nâçiz incelemelerim neticesinde buna hayır diye cevap verdim. Eğer Çengiz’in kat’iyen Türkçe bilmediğine dair söz götürmez bir yeni vesika çıksa bile (ki öyle birşey daha yoktur), yine onun mensup olduğu sülâlenin kendisini eski Türk hanlarından saydıklarına dair kayıtlar sarsılmaz. Bugün Hindistan’da Türkçeyi tamamen unutmuş eski Babur oğulları ile Mısır’da ancak Arapça konuşan yeni nesil Türk eşrafı bununla menşe itibariyle de Türk olmak hakkını kaybetmiş sayılmazlar. Keza Lehistan’da bugün lehçe konuşmakta olan Tatarlara da siz menşe itibariyle Türk değilsiniz denilemez. Bugün yaşayan 92 Özbek kabilesinin yarısından fazlası Reşîdeddin’de Moğol kabileleri olarak gösterilen uruğlardan ibarettir. Bunlara kim siz Türk değilsiniz diyebilir? Bugün Hindistan yolu ile Türkiye’ye gelmiş ve gelmekte olan 2000 kadar Altay Kazak Türkleri, birçokları tarafından Moğol kabilesi sayılan Nayman ve Kiray (Kireyit) uruğlarından olmakla onlara siz Türk değilsiniz, Moğolsunuz denilebilir mi? Bugün İstanbul’da kendi jargonlarıyla Türkçe konuşan Rum ve Ermeniler’den Türk ismi esirgenmediği halde bize dünyanın her tarafından âlimleri toplayıp bir cihan tarihi ve onun ortasını teşkil eden Türk tarihi yazdırıp bırakan İlhanlı Gazan Han ile 1370 te Orta Asya kabilelerini umumî kurultaya dâvet ederken “sizi büyük Türk ve Çağatay kurultayına dâvet ediyorum” diye dâvet ettiği resmî tarihlerinde yazılan Temür’ü Türk saymakla Türklüğe bir zillet damgası mı vurulmuş olacaktır? Ekseriyeti Reşîdeddin’in “Moğol Uruğları”ndan ibaret olduğunu zikrettiğimiz Özbek ve Kazak camiaları bugün 12 milyonu geçmektedir. Bunlar kendileri kadar Türk saydıkları Çengiz ve Temür kültürüne taparlar. Onları bu yüzden kendilerini Türk saymaktan kimse menedemez. Cihangüşâ-i Cüveynî’nin Uygurca tercümesinde Çengiz’in ecdadına nisbetle “Moğol ve Türk ellerinin esası birdir” (Moğol ili bile Türk ulusunun asıl dünyada bir turur) denildiği gibi Çengiz’in mensup olduğu sülâlenin aslen Türk olduğu halde efsanevî Ergenekon devrinden sonra Türkçeyi unutup Moğolca konuştukları kaydedilmiştir (s. 22: Mogolça til bile her niçük bolsa her nimege bir at koyup siyüleştiler, burunğı

⁵ K. Menges, Zu einigen Problemen der tungusischen Gramatik, *UJ*, XXIV, 1953.

tillerini unuttular). Bu vaziyet karşısında biz Çengiz'in mensup olduğu Börütegin sülâlesini menşe itibariyle Türk olarak kabul ettiğimiz gibi Ortaasya, Azerbaycan, Kazan ve Kırım'da asırlarca hüküm süren torunlarını da elbette Türk olarak kabul ederiz.

"Umumi Türk Tarihine Giriş" kitabımda bu mevzua ait yazım ancak dört buçuk sahife olmasına rağmen içerisinde mütehasısları ilgilendiren bazı yeni buluşlar da vardır. O cümleden: 1) Reşîdeddin'in Topkapı Sarayı nüshasında Şimal Tatarlarından nakledilen kelimelerim Moğolca olduğunun Ramstedt'le birlikte tarafımdan tesbiti. Yani Şimal Tatarlarının Türk olmayıp Moğol oldukları keyfiyetinin isbat edilmiş olması. 2) Aynı Reşîdeddin'in Topkapı ve Ayasofya nüshalarında Naymanların dilinden naklolunan kelimelerin tamamıyla Türkçe olduğunu yani bu kabilenin muhakkak Türk olduğunun tesbiti. 3) Reşîdeddin tarihinin Olcaytu Han'a takdim ettiği asıl nüshanın Farsça olmayıp Moğolca yazılmış olması keyfiyetinin aynı Reşîdeddin'in nüshası Nuruosmaniye'de bulunan diğer bir eserinden alınarak isbat edilmesi. 4) Çengiz nesebnâmesinin Uygur harfleriyle Moğolca yazılan Topkapı Sarayı nüshasının ilim âlemine tanıtılması. İşte bu gibi bazı yeni malûmat ihtiva etmesi dolayısıyla kitabımın bu küçük faslı Amerikalı Mongolist Black ile Finlandiyalı Ramstedt'in dikkatini çekmiş ve Ramstedt de bunu benim yardımımıyla Almancaya tercüme etmiştir.

İşte meselenin ilmî tarafı budur. Bu ilmî tarafından bana tarihimizin binlerce meselesinin âdeta fihristi mahiyetinde olan eserimde bulunması pek tabii olan yanlışlıklar (meselâ: Mâverdî'nin muasırı olarak Tuğrul Bey'in yerine Melikşah'ın gösterilmesi; bir satırın düşmesi yüzünden "Türkmen"i andıran bir kelimenin "Kitâb al-Ticân" yerine "Taberî"de imiş gibi çıkması; Kafkasya'daki Köbeçilerin bugünkü dilleri ve saire) gösterilmiş olsa ben bunları minnettarlıkla kabul eder ve eserimin ikinci tabında tashih ederdim. Fakat Doçent Kafesoğlu'nun "Tarih Dergisi"nde çıkan yazısının bu gibi meselelerin, hasseten Çengiz meselesinin feragatle ele almak gibi ilmî cihetiyle alış verişi yoktur. O ancak beni terzil etmek, kaynaklardan istifadede sahtekârlık yapmakla itham etmek maksadiyle göya aynı kaynaklar üzerinde çalışarak yazılan bir ilmî makale kisvesine bürünmüş bir tezvîr ve iftiranâmeden ibarettir. Onun maksadı şu sözlerinden anlaşılır. "Türk tarihini siyaset, kültür, din, ırk ve saire yönlerinden kucaklamak iddiasıyla yazılan bazı eserler", "mesnetsiz nazariyeler", "lüzümsüz ispekulasyonlar", "indî faraziyeler", "abes görüşler", "ilmî tetkiklerimizin birer fantezi töhmeti altına alınmasına sebep olacak yazılar", "ilmî müsamahayı suiistimal", "halline muvaffak olunmayan problemleri malûm gerçekler gibi almak", "kıymetsiz delillere isnat", "zorlamalar yapıldığı zaman hakikatlerin ne kadar değiştiği görülür", "sayın profesör emek ve bilgi mahsülû çalışmaları (yani başkalarının mesai mahsülleri) kendisine mal edivermesi çok gariptir", "kaynaklarda tasarrufta insafsızlık", "bazı yerli ve yabancı kaynaklardaki materyaller müellifin hükümlerine uygun şekilde manalandırılmaya çalışılmıştır". İşte Kafesoğlu bu hükümlerine uygun olarak benim sözlerimi yahut kaynakların sözlerini tahrif ederek yahut uydurarak, deliller aramıştır. Ve en çok da benim faraziye kabilinden ihtimal olarak söylediğim

sözlere kat'î iddialar şeklini vererek, değiştirerek almıştır. Kafesoğlu'nun tezvirlerini bir bir sayacağım.

1) S. 108'de "Giriş kitabını yazmaktan gayesi Çengiz'in Türk olduğunu isbat etmek ve Moğolların dil ve kültür, sanat ve ilh. yönlerinde Türklük âleminin temelini teşkil etmektir" sözü yalandır. Ben bilâkis medeniyet itibariyle faik olan Uygurların ve Müslüman Türklerin medenî nüfuzlarına tâbi olarak Moğolların Türkleştiklerini (s. 78-79) anlatmışımdır; yazı ve devlet teşkilâtlarının Türklerden geldiğini söylemişimdir. Moğolların ziraatı Türklerden öğrendiklerini (s. 41), Moğol devrinde şarktan doğu Türkleri çok ve kalabalık olarak geldikleri halde Oğuz dilinin galip gelmesinin sebebini de bununla izah etmişimdir (s. 242, 262-264). Keza ölçü ve kıymet mefhumlarının, "ortak", "yastık", "sum" ve "kadak" (s. 116), yazının ve "bitikçi" ve "yarguç" müesseselerinin Moğollara Türklerden geçtiğini yazmış, "Moğol ve Doğu Türk kabileleri Türkistan'ın medenî ülkelerine bitişik mıntikalarda yaşayan Türklere nisbetle çok geri insanlar olmuştur" (s. 133) demişimdir. Umumiyetle Çengiz-Börçegin sülâlesinin Türk menşei ihtimalini ileri sürmenin sebeplerinden biri de Çengiz'in yaşadığı Kara Tatarlar muhitinin eskiden siyasî hayata karışmamış ve çok geri kalmış insanlar olduğu halde Çengiz'in büyük devlet kurabilmesinin asıl Göktürk ve Şato devlet ananelerinin vârisi olması ve medeniyeti Uygurlardan öğrenmiş olmasını izah etmektir. Moğolların dil, kültür ve sanat bakımlarından Türklük âleminin temelini teşkil ettiğini söylediğimi iddia etmek çırpıplak bir iftiradır.

2) Ben 1941'de neşrolunan kitabımda (s. 5) "Moğolların dil ve etnografisi, Ramstedt, Vladimirtsov, Poppe ve Kotwiç gibi güzide Mongolistlerin tetkikatı sayesinde, bazı zevatın meselâ Nemeth'in bidayetteki itirazlarına rağmen kat'î surette aydınlatılmıştır. Şimdi artık güneş gibi açık belli ki Moğollarla Türkler birer birader kavimlerdir. Moğolca ile Türkçe Altay lisanları zümresinden birbirine yakın iki kardeş lisandır. Bunlar Altay lisanlarının tekâmül tarihinde biri diğerini tamamlarlar, zamanımızın âlimleri ancak bu iki lisanın hangisi proto Türk-Moğol diline daha yakın yani bunların hangisi daha eski olduğu hakkında münakaşa ederler" demişimdir. 1912-15 senelerinde intişar eden eserlerimde Moğolların Türklerle akrabalığını asla kabul etmediğim halde 1941'de intişar eden bu eserimde bu fikri ileri sürmem Ramstedt ve Poppe gibi âlimlerin o günlerde çıkan eserleri, bilhassa Kotwiç'in Altay dillerinde pronomlara ait 1936 senesinde intişar eden tetkikatının neticesini kabul etmemden ileri gelmiştir. 1946'da çıkan "Giriş"te ise "Moğol ve Türk dillerinin akrabalığı meselesinin daha kat'î bir şekilde olmadığı"nu yazmışımdır (s. 64). Kafesoğlu bunları tamamen tahrif ederek bana (s. 117) "Türkçe ile Moğolcanın aynı dil olduğunu" söylediğimi ve Türkçenin bir Moğol lehçesi intibasını vermek" istediğimi ve s.119'da "Moğol dilinin Türk dilinden daha eski olduğunu yani Moğolcanın Türk dilinin bir nevi prototipi olduğunu", söylediğimi yalandan isnat ediyor. Kafesoğlu bununla bırakmıyor, benim öteki sözlerimden altı çizilmiş cümleleri tahrif ederek bana "güzide Mongolistlerin tetkikleri sayesinde Türkçe ile Moğolcanın aynı dil olduğu meselesi kat'î surette aydınlatılmıştır" şeklinde yalan bir söz isnat ediyor ve bu sözleri göya benim sözlerim olduğunu göstermek üzere italik ile yazıyor. Benim eserimde "Türkçe ile Moğolcanın aynı dil olduğu" sözü kat'iyen yoktur. Ben ancak "Moğolların

dil ve etnoğrafyası" meselesi kat'î surette aydınlatılmıştır demişimdir. Prof. Nemeth'in bidayetteki itirazı sözü de ancak buna aittir, çünkü 1929 senesinde görüştüğümüzde asıl Moğol dil ve etnoğrafyasının dahi aydınlatılmadığını iddia etmişti. O tarihten sonra 1941 senesine kadar mütehasıs âlimlerin çalışmaları Moğol dil, âbide ve lûgatlerini ve lehçe farklarını gösteren tetkikleri neticesinde tamamen başka bir şekil aldığı aşikârdı. Aynı Kafesoğlu s. 116'da benim 1946'da çıkan Giriş kitabımın 64. sahifesinde "Türk ve Moğol dilleri arasındaki münasebet meselesi bugün kat'î bir şekil almamışsa da son senelerde Ramstedt, Kotwiç, Vladimirtsov gibi âlimler sayesinde epey aydınlatılmıştır" cümlesindeki altı çizilmiş sözleri çıkararak "Türk Moğol dilleri arasındaki münasebet meselesi son senelerde.....aydınlatılmıştır" şekline sokmuştur.

3) Kafesoğlu benim dayandığım Mongolistleri (ki ben bunlardan Vladimirtsov, Ramstedt ve Kotwiç gibi en yakın dostlarım ile daima mektuplaşmış, hattâ bunlardan birinci ve ikincisini 1919 senesinde aklıktan kurtararak ilmî dostluğa bir de şahsî dostluk eklemiştir) kendim için mesnet göstermemi bir sahtekârlık eseri gibi göstermek istiyor ve s. 122, 123'te "Zeki Velidi kendi mütalâasına uygun fikirde olduğunu sanarak misal gösterdiği Vldimirtsov da Türk ve Moğol dillerindeki bazı unsurların bu iki lisanın kadim bir müşterek dilden türediklerini isbate engel olduğunu, meselenin hallini müstakbel tenkitlere bırakmanın daha isabetli olacağını belirtmiştir" diyerek Prof. Caferoğlu'nun "Türk Dil Tarihi Notları" s. 24'ten göya harfiyen nakillerde bulunuyor. Fakat Caferoğlu'nun eserinde Vladimirtsov'un nüshaları bende de bulunan kitaplarına dayanarak "başta tereddüt eden Vladimirtsov'un nihayet Moğol yazı dili ile Halha şivesine ait yazdığı mukayeseli gramerinde Türk-Moğol dillerinin bir aile teşkil ettiği kanaatine varmıştır. Aynı görüş sonraları Nemeth'çe de kabul edilmişti". İşte Kafesoğlu, Caferoğlu'nun aynı Fakülte neşriyatında Türkçe olarak yayınladığı sözlerini bu şekilde ve ilmî haysiyetle bağdaşamayacak surette tahrif etmiş; Vladimirtsov'un Caferoğlu tarafından gösterilen eserinde ise (s. 45) vazih olarak şöyle yazılmıştır: "Moğol dili Türkçe ve Tunguzca'nın da dahil olduğu Altay dilleri ailesine mensuptur. Moğol, Türk ve Tunguz dilleri bir zamanlar konuşulan tek bir dilin inkişaf safhalarında vucûde geldikleri için akraba sayılırlar; bu dillerin umumî bir ana dili olmuştur ki ona Altay dili ismi verilmektedir". İşte Kafesoğlu'nun yalan ve uydurmalarla hem Caferoğlu'nun sözlerini, hem Vladimirtsov'un sözlerini tahrif ederek bu âlimi bana karşı yalancı şahit göstermek istemesinin neticesi budur.

4) Yine Altay dilleri ve Moğolca mütehasısı Kotwiç'i mesnet göstermemi yalana çıkararak "Kotwiç de bilâhère Türkçe ile Moğolca arasında yakınlık bulunmadığını itiraf etmiştir" diye bir yalan uyduruyor ve İslâm Ansiklopedisindeki Altayık maddesine dayanıyor. Halbuki orada gösterilen ve 1932 senesinde çıkan "Contributions aux Etudes Altaïques" adlı eserinde (s. 234) bu zat arada münakaşa götürmez yakınlıktan bahsederken bunun menşe birliğinden ziyade temaslara atfetmek temayülünü zayıf bir surette ifade ettikten sonra "fakat bu, menşe birliği nazariyesini red değildir; bu sözlerim meselenin sathına aittir; meselenin temeline dokunmuyorum; bu geniş ve büyük mesele için lâıyk olan en doğru yol bu ihtiyat yoludur" demiştir. 1933 senesinde hasta iken kendisini Vilna'da yatağında ziyaret

ettiğim vakit ve 1935'te Lwow'da görüştüğümüzde bana şahsen de bu ihtiyatın sebeplerini anlatmıştı. Mesele Türk ve Moğol dilleri arasındaki münasebette en çok hissedar olan akrabalık mı yoksa temaslar mı olduğu cihetidir. Bunda Kotviç akrabalığı reddetmeyi hiçbir zaman düşünmemiştir; nitekim 1936'da çıkan ve Altay dillerinde pronomlar meselesine tahsis edilen mühim eserinde (s. 8-13) Türkçemizde "ikiz", "üçüz", nominal sufix ile menşei bir olduğunu ileri sürdüğü mütekellim zamirin cemi şeklinin Tunguzca ve eski edebî Moğolcada muhafaza olunan "inclusiv" şeklini Türk-Moğol ve Tunguz dillerinin ilk şekillerinde müfret ve cemiden başka bir de "dual" şekli bulunduğunu izah ederken akrabalık fikrinin mültezimi olan Karl Menges'ten⁶ daha ileri gelen bir akrabalık nazariyesi taraftarı olmuştur (Ainsi se degagé l'intressante question de l'existence dans les langues. Altaïques non seulement du singulier et du pluriel mais encore du dual). W. Kotviç Altay dilleri üzerindeki bütün çalışmalarını hayatının son yıllarında bir araya toplayıp Leh dilinde "Studia nad jazıkami altaiskimi" (Altay dilleri üzerinde araştırmalar) unvaniyle bir büyük eser vücuda getirmişti. 314 sayfa tutan bu eser müellifinin vefatından sonra 1953'te Krakow Ulûm Akademisi tarafından neşredilmiştir. Bunda Kotviç bu mevzuu büyük vukuf, ihata, ihtiyat ve dikkatle incelemiştir. Bu eser bu âlimin son sözüdür. O Altay kavimlerinin bir zamanlar müşterek bir dilde konuşmuşlar mıdır, yoksa bu diller aynı esaslar üzerinde türeyip müvazi olarak inkişaf etmişler ve bir birlik teşkil etmişler midir meselesi üzerinde çok durmamış. Geniş tetkikatının neticesinde Moğol dilinin Türk diline en yakın bir Altay dili olduğu keyfiyetini (s. 313) şu sözlerle ifade etmiştir: "Moğolcada Türkçe ile müşterek hususiyetler kelime ve lugat birliği sıfatıyla % 25, morfoloji bakımından % 50; Tunguzcanın Türkçe ve Moğolca ile müşterek hususiyetleri ise kelime ve lugat bakımından % 10, morfoloji bakımından daha az olup % 5'tir". İşte Kafesoğlu'nun bana karşı yalancı şahit olarak çıkarmak istediği Kotviç'in tetkikat neticeleri budur.

5) Türk-Moğol yakınlığı meselesini daha çok komşulukla izaha temayül gösteren Nemeth'ten bahsederken Kafesoğlu (s. 123) Necip Üçok'un da aynı fikirde olduğuna ve Türk-Moğol akrabalığını reddetiğine dair göz önünde bir yalan uyduruyor. Halbuki merhum Necip, Kafesoğlu'nun gösterdiği makalesinde (Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, C. I, s. 9'da) ancak "aynı dil birliğine mensup Moğollardan bahsetmiş ve "Türkler dil birliği yönünden Moğollara akrabadırlar. Bunun için Türk, Moğol, Mançu ve saire dillerinin hepsine birden toplu olarak Altay dilleri adı takılmıştır" demiş ve Nemeth'i tahtiye etmiştir. İşte Kafesoğlu'nun üçüncü şahidi.

6) Ben yazılarımda Altay zümresinden bahsettiğim halde Ural-Altay dilleri nazariyesi ile kat'iyen uğraşmadım. Bu dil ailesinde birbirine en yakın olduğu Ramstedt tarafından ileri sürülen Moğol ve Türk dilleri hakkında "bu meselenin daha kat'î bir şekil almamış" olduğunu söyliyerek ve dil akrabalığı hususundaki münakaşalarla uğraşmıyarak "bilhassa" içtimai teşkilât itibariyle Türklere kardeş oldukları"nı (Giriş, s. 64) söylemişimdir. Çünkü içtimaiyat benim daha iyi bildiğim bir mevzudur. İbn Faldân kitabımda (s. 192-193, 274) Çengiz'in menşei ve Türk-Moğol münasebetlerine temas ederken "şecere tutuyor mu, tutmuyor mu meselesinden katı

⁶ Ural-altische Jahrbücher, XXIV, 1953, s. 113-114.

nazar", "d.h.wohl", "hat man angesehen", beide galten als ve "m.E." gibi ihtiyat ibareleri kullanmışımdır. "M.E." (meines Erachtens) yani "fikri âcizâneme göre bu öyle olabilir" diyorum. Altay dilleri meselesinde en ihtiyatlı âlim olan Kotviç'in usulünü tercih etmem ve onu mesnet olarak yazmam da bu yüzdendir. Bu hususlarda 1912, 1915, 1927, 1931, 1939, 1941 ve 1946 senelerinde yazdıklarım arasında azçok farklar vardır. Bu farklar da fikirlerine dayandığım mütehassis arkadaşların nazarlarında arasına hasıl olan değişmelere dayanmıştır. Ben hiçbir zaman bir fikre saplanıp kalmam. Kendi saham olmıyan hususlarda mütehassısların fikirlerini aksettirim. Bütün bunlara rağmen Kafesoğlu benim ihtiyat ihtiva eden sözlerimi çıkarmış ve bunlara kat'î iddialar şeklini vermek üzere tahrif etmiş ve uydurmuştur. Ben kitabımda (s. 64) "sadece bir ihtimal olarak Şivi isminin Moğollar için umumî isim olarak kullanılmış olacağını tasavvur etmek mümkündür", s. 65 "itlak olunmuş görünüyor", "sayılabilir", "oldukları anlaşılıyor", s. 66 "mümkün olduğunu", "pek barizdir", "teyit edileceği", "herhalde", "olması gerekir", s. 67 "çok ihtimal olarak", "anlaşıldığı görülüyor", "nisbet edilmişti", "...saymışsa haklıdır", "kaydedildiği gibi", şeklinde ihtiyat ihtiva eden tabirler kullandığım halde Kafesoğlu benden yaptığı nakillerde bunları bir kenara atmış ve yerine benim sözlerim gibi ve tırnaklar içine alarak s.126'da benim "herhalde Çengiz.....neslinden geliyor" cümlesindeki "herhalde"yi çıkarmış ve yine benim "Moğol aşiretleri arasında yaşayarak Moğollaşan bir Türk şubesinden başka birşey olmasa gerek, fakat en çok ihtimal olarak Kayatların bir Oğuz aşireti olmayıp" sözlerimden de "en çok ihtimal olarak" sözüm atılmıştır. Ben "Çin kaynaklarına göre Çengiz'in ecdadı" demişim; Kafesoğlu bunu "ona (yani Zeki Velidi'ye) göre Çengiz'in ecdadı" şekline sokmuş; aynı 126 sahife haşiye 77'de benim iki eserimden yapılan nakillere tam tahrif yoluna sapılarak benim kendi fikrim olmayıp Çin kaynaklarının fikri olduğunu tasrih ettiğim sözler "Çinli Menhona göre", "Şato şubesinden neşet ettiği kaydolunduğu gibi" diye Çin kaynaklarına dayandığım ve onların sözlerini naklettığım halde Kafesoğlu bunları bana nisbet etmiş; benim eserimde s. 8-9'da Çinli Çiaho-Hung'dan nakledilen sözlerimde değiştirilerek bu husus bana nisbetle "Çengiz Şatolardan neşet etmiştir" şekline sokulmuştur. Eserimde (s. 61'de) ise Şato meselesi kat'iyen bahis mevzuu değildir ve bütün bunlar tahrif ve uydurmadan ibarettir. Yine ben eserimde hiçbir yerinde söylemediğim halde Kafesoğlu bana (s. 124) "Çengiz Göktürklerden gelip bütün emeli dağınık halde yaşayan soydaşı Türk kavimlerini birleştirmektir" şeklinde bir uydurma isnat ediyor; ben ise "emel"den değil ancak Çengiz'in fütühatı neticesinde Türklerin toplanmış olduğunu yani Çengiz fütühatı ile dağınık Türkleri topladığını bir tarihî hakikat olarak bahis mevzuu etmiştim. Ben "Çengiz sülâlesi efsanevî Bozkurt'tan geldiklerine inanmışlar" demiştim; Kafesoğlu (s. 126) bunu da değiştirerek "Bozkurttan gelmişler diyor" şekline çevirmiştir. Ben "Uluğ Beğ'in eserlerinde bir Türkçe şiir Çengiz'e nisbet edilmiştir" dedim. Kafesoğlu bunu da değiştirerek bana "Çengiz, Uluğ Bey'de Türkçe konuşmuştur" diye sahte bir cümle isnat etmiştir. Ben ise burada Uluğ Beğ'in ve ona kaynak olan eser sahibinin Çengiz'i Türk bilerek ve Türkçe de konuştuğunu bildirmek üzere Çengiz'e bir Türkçe şiirin "nisbet edildiği"ni söylemişim, yoksa Çengiz'in Türkçe şiir söylediğini değil. Ben s. 66'da Çengiz'in Kıy yahut Kay'lardan geldiğini söyledim. Pelliot'da da (Hord d'Or, s. 156) böyledir; Kafesoğlu (s. 126) benim sözümü

değiştirerek Çengiz'in Osmanlıların mensup olduğu Kayı'lardan geldiğini söylediğim şekline sokuyor. Yine bir yerinde (s. 111) "dil ailesi tabirini aynı zamanda soy birliği mânasına alarak fikriyat yapan sayın profesör" diye alay ediyor. Fakat ben soy birliği diye hiçbir yerde bahsetmedim. Bahsettiğim şey mütehasısların ileri sürdüğü ve benim de kabul ettiğim lisanın menşe birliği ve kat'î olarak kendimin de ileri sürdüğüm içtimaî teşkilât birliğidir. Bilâkis tarihî zamanlarda ve tarihten evvel Altay kavimlerinden bir kısmının Uzakdoğu kavimleriyle karışarak Moğol tipine intisap ettiğini, diğerlerinin ise Hind-Avrupa kavimleriyle karışarak onlarla Moğollar arasında mutavassıt bir şekil aldıklarını yani bu surette Türklerle Moğollar arasında antropolojik farklar hasil olduğunu ileri sürmüştür. Fakat s.6'da mensup olduğumuz ırkın iki esasî kitlesi sözünü kullanmışsam bunun antropoloji ile ilgisi yoktur. Yani Kafesoğlu makalesinde ilim namına yazılan yazılardaki ihtiyat tabirlerini bir tarafa atarak, kendi iddiasına göre cümleler uydurarak, namus ve şeref hususuna kıymet veren şahsiyetlere tecavüzün en çirkin şekli olduğunu pek iyi bilerek şuurla bu işleri yapmıştır.

7) Şato rivayetini risalemde⁷ s. 9'da Çiao-Hung seyahatnâmesinin Fakültemizde tahsil eden şimdi uzman olarak dâvet edilen Çinli Celâleddin Wang'ın tercümesinden aldığımı tasrih etmiştim. Rus âlimi Vasiliyev'in bu seyahatnâmeğe yanlış bir isim verdiğini de söylemişimdir. Kafesoğlu ise (s. 131) beni "yanlış olan Rus Vasiliyev'in tercümesinden almış" olmakla itham ediyor ve Pelliot'nun bu eserin menşei ve Çin elçisinin bizzat Çengiz'e mi, yoksa Mohuli'ye mi gittiğinden bahseden sözlerini de naklederek göya Vasiliyev'in Şato hakkındaki kısmı yanlış olmuş da Pelliot bunu göstermiş gibi bir yalan uyduruyor. Doğrusu Pelliot'nun Tong-pao XXVI, 165'teki sözlerini hiç okumadan bana karşı koyuyor. Uydurmacılığı o derece ileri götürüyor ki Pelliot'nun sözleri Vladimirtsov'un eserinin Rusçasında s. 13-14'te diye gösterildiği halde Abdulkadir İnan'ın Türkçe tercümesinde basım hatası olarak s. 131-134 diye yanlış neşredildiğinin farkında olmıyan Kafesoğlu bu yanlış da beraberce çalarak Pelliot'nun makalesi için s. 131-134 kaydını koyuyor. Görmemiş, okumamış olduğu bu makalede Pelliot'nun Şatolara ait sözlerini de ezberden tahrif edivermiş. Halbuki Pelliot mezkûr mecmua t. XXVI, s. 124'te Ak Tatarların hâkim kabilesinin bu Şatolardan geldiğini söylüyor (Ce ne serait donc pas tort que les texts de l'époque Mongol les disent desendants des Turcs Chat'o). Kafesoğlu Şatoların Tu-kiu yani Göktürk Türklerinin bir kabilesi olduklarını yine aynı benim istifade ettiğim kaynaklardan alarak göya reddediyor ve s. 130'da "Şato Hanları Göktürklerden değildir" diyerek benim de istifade ettiğim E. Chavannes'ı (s. 96, 310) gösteriyor. Halbuki Chavannes gösterilen sahifelerde aynı benim dediklerimi Çin kaynaklarından alarak tesbit etmiştir. S. 96'da Chavannes diyor ki "Chat'o sont une tribu détachée de Tou-Kiu occident de la race des Tchou-Jou". Aynı sözler Pelliot ve Groussé (Empire, s. 489) tekrarlanmıştır. Chavannes s. 97'de Tou-Kiu de Chat'o diye bunların evvelce Usun'ların memleketlerinde oturduklarını, s.98'de bunların İli ve Çu (Tchou-Yue) nehri havzasında oturduklarını, sonra Beşbalık tarafına geçtiklerini, s. 309, 310'da sonradan Çin'e büyük hâdiselerin başında bulunan kahraman Lekoyang'ın beşinci

⁷ Moğollar, Çengiz ve Türklük,

büyük babası Fou-kuo'nun Tou-Kiu hakanının damadı ve Türgiş Hakanı Su-lu'nun bacanağı olduğunu ve Açına yani Bozkurt neslinden gelen hatununun tarihini, bu Fou-kuo'nun muahharen Uygur devleti şehri olan Beşbalığı Kültegin ve Bilge Kağan zamanında işgal ettikten sonra Çinlilerle anlaştığını uzun uzadıya anlatmıştır. Çengiz'in çağdaşı olan Ak Tatarların reisi Alakuş Tegin'in Şatolardan geldiğini yine Pelliot gibi tasrih eden Eberhardt'ı da (Belleten, VIII, 586) Kafesoğlu benim karşıma çıkarmak istiyor. Halbuki Eberhardt "Ak Tatar-Ongutlar kendilerini Türklüğünde şüphe olmıyan Şatolardan getiriyorlar" demiş ve "Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, III, 365-369'da da bu Şato'ların Tu-kiu'ların Çu-yu kısmından olduğunu ve Tu-Kiu'ların gök ilâhına kurban eylemek âdetlerini Çin'e geldikten sonra da muhafaza ettiklerini anlatmış ve "The Foundation of the Shato-power" namıyla yazdığı makalesinde Şatoların bütün kol ve şubelerini tafsilâtle saymıştır. Bir de Şato meselesinde Vladimirtsov'u da bana karşı koymak istiyor. Göya Vasiliyev'in yanlış Rusça tercümesinin kendisini de yanlışlığa sevkettiğini de itiraf etmiştir diyor. Yani Vladimirtsov bu yanlış tercüme yüzünden Şato meselesinde yanlışlığa sevk edilmiş oluyor. Burada Kafesoğlu, Vladimirtsov'un kitabının Türkçe tercümesinden s. 23'te haşiye 3.ü naklediyor. Halbuki Vladimirtsov burada ancak benim de "Çengiz ve Türkler" risalemde s. 9'da zikrettiğim noktaya yani Vasiliyev'in bu eseri Menhun isminde birisine nisbet etmiş olmasının yanlışlığına işaret etmiştir. Hülâsa bu Şato meselesinde de Kafesoğlu beni terzil etmek için yalan üstüne yalan uydurmuştur.

8) Çengiz'in zuhuru esnasında Moğol sayılan bazı kabilelerin aslen Türk olduğu tarafımdan ileri sürülmüştür. Bunlardan biri Naymanlardır. Bayavut aşireti hakkında da şarkî Oğuzların buradaki Moğollar ve Kimek Türkleri arasında sıkışıp kalan bir kısmı olabileceğine dair bir fikir söylenmiştir. Bu bir nazariyedir. Kafesoğlu burada bana karşı Köprülü Fuat'la Pelliot'nun yazılarını göstererek "bunların birbirinden ayrı kavimler olduğu anlaşılmıştır" diyor (s. 111) ve o zaman Moğolistan'da Moğollaşmış Türklerin bulunduğu hakkındaki fikirlerimi bu iki âlime dayanarak cerhetmek istiyor. Bu Bayavutlar eskiden Moğolistan'da yaşayan şarkî Oğuzların bakiyesi olmalı. Fakat bunu Pelliot reddetmiyor, yalnız Moğol Bayavut'ların Oğuz Bayat'larla bir olması hususunda Aristov'un haklı olduğuna emin değilim diyor (je ne suis pas sûr qu'Aristov et Grumm Grzmailo aient rasion de considérer Bayat et Baya'ut comme un seul et même nome. Campagnes de Cengiz Khan, 89); mamafih Harezmsahlardaki Kimek ve Kanglı Bayavut'larını ele alarak Türklerde de bu kavme Bayavut denildiği gibi Moğollar da Bayat şeklini kullanmışlardır demiştir. Köprülü Fuat'a gelince Belleten, VII, 237-38 "Moğolistan'daki Bayavut'ların da esasen bunlardan (yani Türk Bayavut'lardan) ayrılmış olması muhtemeldir" demiş, yani tam benim dediğimi söylemiştir. O bu kabile isminin Uygurlarda Bayagut şeklinde yazıldığını da Marquart gibi zikretmiştir. Kafesoğlu benim fikirlerimi tamamen tahrif ederek "sayın Prof. demek istiyor ki kaynaklarda kabilelerin menşei hakkında tasrihlerin ehemmiyeti yoktur, mademki Türk Moğol kardeşirler, Moğolların Türkçe, Türklerin Moğolca konuştuklarını düşünmekte bir mahzur yoktur" diye bana karşı istizââver tabirlerle yalandan bir suç isnat etmek istiyor. Köprülü ile Pelliot'yu da "hayır o zamanlar Moğolistan'da Moğollaşan Türkler yoktu ve bunlar arasında da bir kaynaşma vaki olmamıştı" diyeceklermiş gibi karşıma çıkarmak istiyor. İşte Pelliot'nun eserlerinden

mülhem olan R. Groussé'nin sözleri: "C'est surtout entre Turcs orientaux et Mongols que la situation respective des langues, sinon le fond ethnique a changé. C'est ainsi que dans l'aetuel Souei-juan les anciens Turcs Chat'o IXe siècle, les anciens Turcs Ongut du XIIIe sont au jourd'hui entièrement Mongolisés" ve XIII. asırdan evvel Türk olup da sonra Moğollaşan birkaç kabileyi daha zikreder; L'Empire Mongol, page 558-59. Yine aynı eserde, s. 3-5'te bu gibi fikirler söylenmiş ve s. 351'de de; "C'est ainsi que la situation des nations turques et des nations mongoles les unes par rapport aux autres a pu être madifiée frequemment a cours de l'histoire" denilmiştir. Bugün yaşıyan Moğol kabilelerinin kollarını ve kollarının ufak şubelerini tetkik eylemek fırsatını bulan Grumm Grijmailo ile Pelliot ise bu kaynaşmanın bir tarihî hakikat olduğunu herkesten daha iyi bilmektedirler. Nerede kaldı ki Pelliot, Kafesoğlu'nun tezvirlirinin doğruluğuna şahadet etsin.

9) Kafesoğlu s. 131'de Çengiz'in demirci Tarhanlar neslinden geldiğini ve bunun Çengiz'in daha kendi hayatında Ortaasya'da ve Çin'de olduğu gibi İslâm âleminde dahi böyle tanındığını gösteren rivayetlere ait mutalealalarımı da insafsızca tahrif etmiş, "Sayın Profesörün Çengiz'in cedlerinin demirci tarhanlardan geldiğini ileri sürmesi, Çengiz'in adı olan Temuçin'in demirci demek olacağı ve bunun İslâm kaynaklarında.....⁸" diyerek bana iki satır içerisinde üç yalan isnatta bulunmuştur:

- 1) Ben Çengiz'in Ergenekon demircilerinden neş'et etmiş olduğunu söylemedim. Kafesoğlu'nun burada benim "neş'et etmiş olduğuna dair rivayetler" şeklindeki sözümün son kısmını çıkarıp yalnız "neş'et etmiş" yazmasından bu isnat çıkmıştır.
- 2) Diğer taraftan ben "Temuçin" kelimesinin "demirci" demek olduğunu bir yerde iddia ettiğimi bilmiyorum.
- 3) Ben "İslâm kaynaklarında böyle yazılmıştır" gibi bir şey de söylemedim. Çünkü ben "Cüzeciânî, İbn ül-Esîr ve Nesevî gibi İslâm müellifleri" demişimdir. Kafesoğlu bu "gibi" kelimesini atmış ve bana bütün İslâm müelliflerinde böyle olduğunu iddia etmeyi isnat etmiştir.

Kendilerinden nakillerde bulunduğum üç İslâm müellifinde Çengiz'in meşhur lâkabı veyahut kabilesinin ismi olarak "Temuçin" değil "temirci" sözü geldiği bahis mevzuu edilmiştir. Ben bunları Berezin'den ve Marquart'tan almışım. Marquart (Commanen, s. 128) Çengiz'in demirci hanlar neslinden geldiğine dair mütaleada bulunurken aynı üç İslâm müellifini zikretmiştir. Kafesoğlu benim İbn ül-Esîr'den naklimi bir yalancılık gibi göstermek istiyor. Fakat Marquart İbn ül-Esîr, XII, 176'da *جيكذ حلن النهرجى* sözünün son kısmının *التمرچى* olarak okunması icab ettiğini söylemiş, Kafesoğlu ise İbn ül-Esîr'in o sözlerini sükûtle geçerek ancak s. 326'da kelimenin naşir tarafından kendi dâvasına uygun bir şekilde yazılmış olmasını bana karşı delil olarak getirmiştir. Fakat İbn ül-Esîr'in Ayasofya yazma nushasında (No. 3066) matbu nushasının her iki yerindeki sözler *vr 148b ve 192b'de جينكذ حلن التمرچى ve المعروف بتمرچى* şeklinde; aynı İbn ül-Esîr'in en musahhah ve mu'teber nüshası olan Topkapı Sarayı yazmasında ise (No. 2934 vr. 821b) pek vazih olarak *التمرچى*, vr. 832b hattâ

⁸ Yukarıdaki cümlelerin son kısmı okunamamıştır (Yayına hazırlayan).

harekeli olarak المعروف تمرجي yazılmıştır. Nesevî'nin matbu Arapça nüshasında Çengiz'in sülalesine "temirci" (تمرجي) denildiğine dair kaydı de Kafesoğlu kendi iddiasına uygun bir şekilde te'vil etmek istiyor; halbuki bu kitabın Mükrimin Halil'in elinde bulunan Farsça nüshasında تمرجي şeklinde yazılmıştır. Yani Cüvecânî'de s. 331'de Çengiz'in cediti sıfatıyla ve Ergenekon efsanesiyle ilgili olarak ve üzerine hareke koyularak yazılan "Temurçi Tatar" (تمرجي تاتار) isminin aynıdır. Bu halde Marquart gibi benim de matbu nüshalarda noktasız yazılan bu isimleri tereddütsüz "temirci" okumamızın doğruluğunda şüphe yoktur. Yalnız Kafesoğlu Marquart'tan habersizdir, yahut da yabancıya dış geçiremeyeceğinden mahsus susuyor ve temurçi'ye ait yazılarımızı kasden "Timuçin"e çevirerek metinleri zorlamak istiyor.

10) Çengiz'i rüyasında gördüğünü söyleyen bir Arab'ın iddialarını yalan çıkarmak için Ögeday Han "sen Türkçe ve Moğolca biliyor musun"? diye sormasına karşı bilmiyorum deyince "Ögeday Han'ın "babam Moğolcadan başka dil bilmiyordu" demiş imiş. Bu kelime de Sir Denison Ross'un 1940 senesinde fotoğrafını bize getirdiği ve gösterdiği eski Cüveynî nüshasında "babam Türkçe ve Moğolca'dan başka dil bilmiyordu" şeklinde yazılmıştır. Ögeday Han suâlinde Arabı ilzâm eylemek için Çengiz'in konuştuğu diller sıfatıyla "sen Türkçe ve Moğolca biliyor musun" dedikten sonra ikinci sözünde sadece "Moğolca" sözünün Türkçe ile Moğolcanın her ikisine de şâmil olması o zamanın âdet ve uslûbuna göre bellidir (bk. W. Fischel, İbn Khaldun and Tamerlane, Berkeley 1952, p. 38, 89). Fakat Kafesoğlu burada beni yalancı çıkarmak için (s. 134) Cüveynî'nin nüshalarında "Türk ve Moğol dillerini biliyor musun" sözündeki Türk kelimesini de Cüveynî'nin metninden silmek istiyor. Çünkü Paris kütüphanesinde mevcut ve Kanunî Sultan Süleyman zamanında yazılan ve "D" ile işaret edilen muahhar bir nüshasında "Turkî" kelimesi metnin kenarına yazılmış imiş. Fakat Paris kütüphanesinde mevcut bütün diğer eski nüshalar da, ki bunlar 7 tanedir "Turkî u Mogolî" diye yazıldığı için Cüveynî'yi neşreden Mirza Muhammed Qazvînî "zebânı Turkî ve Mogolî mîdânî" şeklini metine almış ve haşiyesinde de "D nüshasında metinde Mögölî, kenarda Turkî ve Mogolî" notunu vermiştir. İşte burada Kafesoğlu kendi hünerini göstermiş: O beni yalancı çıkarmak için diyor ki "Mirza Muhammed Qazvînî metnin aslında Türkçe sözünün hiç geçmediğini, sadece Moğolca bilir misin diye sorulduğunu, fakat bilâhare sahifenin kenarına Türkçe kelimesinin ilâve edildiğini tasrih etmektedir". İşte bir üniversite mensubuna, hele yeni isim almış bir doçente dünkü hocasını yalancı çıkarmak için yapılan şaheser bir uydurma!.. Mirza Muhammed bütün diğer 7 nüshada "Türkçe ve Moğolca" denildiği için metne o şeklini almış, fakat nüsha farkını göstermekte titizliği yüzünden muahhar bir nüsha olsa dahi "D nüshası"nda Turkî kelimesinin kenarda yazılmış olduğunu kaydetmiştir. Bunu Kafesoğlu değiştirerek göya yalnız "D nüshası"nın kenarında bu Turki kelimesi varmış fikrini vermek için o uydurma yoluna girmiş ve Mirza Muhammed'e hiç söylemediği sözleri isnat etmiştir. Şöyle ki Mirza Muhammed Qazvînî "metnin aslında Türkçe sözünün hiç geçmediğini, sadece Moğolca bilir misin diye sorduğunu" bu haşiyede kat'iyen yazmamış, bilâkis metne "Turkî ve Mogolî biliyor musun"? sözünü almıştır. Diğer taraftan Muhammed Qazvînî "fakat bilâhare sahifenin kenarına bir Türkçe kelimesinin ilâve edildiğini de" haşiyesinde asla yazmamıştır. Kafesoğlu bu "bilâhare" sözünü nasıl uydurabilmiş ve Qazvînî'ye nisbet etmiş, buna insanın akli ermez. Çünkü

böyle birşey uydurmak için hiç olmazsa Paris nüshasını gidip görmüş olması gerekirdi. Cihangûşaî Cüveynî'nin Siir Denison Ross tarafından elde edilen eski nüshasından maada bizim İstanbul kütüphanelerinde de nüshaları vardır. Bunlardan Amca Hüseyin Paşa (No. 359) nüshası 698 hicrîde yazılmıştır. Burada da vr. 6b'de ترکی و مغول می دانی تررقان olarak yazılmış, yine Fatih kütüphanesinde 4316 sayılı eski nüshada da aynı şekilde "sen Türkçe ve Moğolca biliyor musun"? şeklinde yazılmıştır.

11) Kafesoğlu s. 121 haşiyeye 52'de bana karşı yine bir yalan isnatta bulunmakta, göya ben başka âlimlerin "emek ve bilgi mahsülü çalışmalarını neticelerini kendime mal etmiş" ve LİR yahut ŞAZ sesleri kullanan Türklerin dilleri için "Lirtürkisch ve Şaztürkisch" tabirlerini kullanmış imişim (İbn Faldan, s. 105). Türklerde bu sesleri değişik olarak kullanan lehçeler çoktan malûm ise de bu zümreler için ayrı bir kısa isim verilmemişti. Bu tabirleri ilk defa ben teklif ettim. Sonra onu başka âlimler de aldılar. Geçen Eylül ayında Paris'te Türkologlar toplantısında da bu iki tabirin çok yerinde olduğu bazı arkadaşlar tarafından söylendi. Kafesoğlu bana böyle bir hırsızlığı isnat ederken tâbii ki kimin malını çalmış olduğumu tasrih etmiyor. Yalnız kötü bir isnatta bulunmakla iktifa ediyor.

12) Kafesoğlu s. 108 haşiyeye 5'te ve sahife 111 haşiyeye 12'de Türkolojinin kendisince kat'iyen meçhul sahalara gelerek bana eski Türklerin menşei meselesine ait "70 sene evvelki eskimiş nazariyelere uyararak temelsiz iddialarda bulunma"yı isnat ediyor. En büyük otorite saydığı Macar profesörü Nemeth bütün mütalealarında ancak filolojiye ve filolojide de daha çok kendi filolojisine ehemmiyet veren bir âlimdir. Yakın dostumdur, kendisini 1924 senesinden beri tanırım. Fakat yakın zamanlarda yaşayan bazı Türk şivelerinin biraz eski şeklini "Urtürkisch" yahut "Vorturkisch" diye almasını asla kabul etmemiş, bilhassa "Bulgar" kelimesini "Bulgamak"tan çıkarmasını ve buna benzer birçok etimolojilerini reddetmiş, kendisiyle şahsen toplantılarda münakaşa etmişimdir. İbn Fadlan'a olan haşiyelerimde de (s. 105) bu hususa işaret etmişimdir. O da beni tarihî tetkiklerde filolojiye az kıymet vermekle ve daha ziyade tarihî rivayetlere ehemmiyet vermekle itham etmiştir. Buna rağmen kendisiyle son defa 1943 senesinde Budapeşte'deki görüşmemize kadar 20 sene zarfında en samimî dostane münasebetlerde bulunmuşumdur. Türklerin asıl vatanı Ural-Aral-Altay arası olduğuna ve Ural kavimlerinin Ural dağlarının garbî yamaçlarında tarihten önceki devirlerde yaşadıklarına dair fikirlerimiz mutabıktır. Nemeth buna dair fikirlerini 1929 senesinde Macaristan'da yaptığım seyahatlar esnasında bana mufassal anlatmıştı. Sonra onları kitap şeklinde neşretti ve ben de kitabın Türkçe hülâsasını kendi ağzından ve merhum Dr. Tagan vasıtasıyla çıkardım. Buna göre Türkler Milâddan en az 2000 sene evvel Aral gölü cenubunda ve bu göl çevresinde Aryanî Hintlilerle temasta bulunmuşlar ve onlardan medenî hayata ait kelimeler almışlardır ve Sümercedeki "tengir" kelimesi de "tengri" kelimesinin aynıdır ve bu kelime Sümerlerden Türklere değil bilâkis Türklerden Sümerlere geçmiştir. Büyük İskender Milâddan evvel 4. asırda Türkistan'ı işgal ettiği vakit oralarda bulunan Saka İskitleri de Nemeth'in fikrinde Türk idiler, buna delil de "kardeş" demek olan "kartasus" kelimesidir. Onun fikirlerini hülâsa eden bir makalesi 1940'ta "Ülkü" mecmuasınının 89-90 sayılarında Türkçeye tercüme edilerek intişar etmiştir. 1945'te Macaristan'ın işgalinden sonra zimemdarları vucütçe

çok zayıf ve çok korkak olan bu dostumuzu Budapeşte Üniversitesine Rektör yaparak kendisini birçok dostlarından tecrit ettiler ve onun eliyle onun bazı eski arkadaşlarına kötü muamelelerde bulundular. Ve Nemeth Türklerin anavatanı hakkındaki eski fikirlerine de Sovyet siyasetine uydurmak mecburiyetinde kaldı. “Türklerin eski tarihi” mevzuuna dair 1940’ta neşredilen eserini 1947’de yeniden neşretti. Bu son yazısında o (s. 62) beni de Türklerin anavatanı hakkında kendisiyle aynı fikirde olmam dolayısıyla zikretmişse de Ortaasya’nın bugün “Türkistan ismiyle ma’ruf olan kısımlarında Türklerin eskiden Hindo-Aryanilerle ve Sümerlerle temaslarda buldukları hakkındaki fikirlerden tamamen vazgeçerek bugün Sovyetlerde bilhassa itina ile tatbik olunmakta olan “Rus noktai Nazarı”nu kabul etmiş ve Zeki Velidi Türkistan’ın cenubî kısımlarının da eskiden Türklerle meskûn olduklarını iddia ediyorsa da buna Barthold’un zannettiği gibi milâdî 6. asırdan evvel Türkistan’ın Türklerle meskûn olmadığına dair mütealalarını karşı koymak gerektir demiştir. İşte Kafesoğlu da bir peyk memleketi âlimi olan Nemeth’in bugün Sovyet şeraiti altında eski fikirlerinden vazgeçerek Türkistan’ın eskiden Türklerle meskûn olmadığı fikrini ortaya atmasını mal bulmuş mağribi gibi sevinçle karşılamış ve bana karşı işte siz öyle diyorsanız da büyük âlim Nemeth böyle diyor diye benim yüzüme vurmak istemiştir. İşte bizim bütün bu gibi fikirlerimize Sovyet matbuatında Turancı Zeki Velidi’nin uydurmaları diye karşı çıkan Ermeni Erşaruni efendiler de Kafesoğlu’nun “Ali’yi sevdiğinden değil Muaviye’yi sevmediği” için peyk âliminin sözlerine dayanarak yazdığı bu sözlerini kendi neşriyatlarında lehlerinde bir delil olarak “Zeki Velidi’nin Ortaasya’da Türklerin eski tarihine ait fikirlerinin mesnetsizliği Türkiye’nin kendisinde de tanınmıştır” diye yazabilirler. Türkistan’ın milâdî 6. asırdan evvel dahi Türklerle meskûn olduğunu iddia etmek 70 sene evvel söylenen eski fikirler ise bu fikirleri 1911 senesinde neşrettiği büyük İskit tarihinde şiddetle ve kuvvetli delillerle müdafaa eden büyük İngiliz âlimi E. Minns ile “Sino-Iranica”sını 1919’da Chikago’da neşreden Amerikalı Sinolog-İranist ve Mongolist Berthold Laufer’in de mi 70 sene evvel çürümüş fikirler takip eden adamlardır? Aceba Kafesoğlu benim Giriş s. 392 satır 26’da “yeni Saka” ismini çıkaran Profesör H.Luders’a “Z” yerine “Y” diye itiraz eylememin de bu büyük âlim tarafında şükranla kabul olunmuş olduğundan haberi var mıdır? Aceba bu mevzuu anlıyor mu? Yakutlarda baştaki “y” yerine “s” kullanılmakla beraber ayrıca “Saka” kelimesinin de kullanıldığı farkında mı? Ben hiçbir zaman İranlı Sakaları inkâr etmedim; yalnız bunlardan ayrı olarak mevcudiyetinden bahsedilen “hâkim Saka” tabakasının Türk olabileceği fikrini bazı yeni delillerle tervic etmeye çalıştım. Nitekim Sovyetlerin geçen sene Fergane Pamir’inde “Saymalı taş” mevkiinde buldukları ve Milâddan evvel 200’lere kadar çıkarılan eski vakit eserlerinin Yenisey ve Minuse ve Altay eserleriyle ayniyeti Sovyet âlimlerinin bizzat kendileri tarafından şimdi itiraf edilmektedir. Kafesoğlu benim fikirlerimi tahrif ederek ve 70 sene evvelki eski fikirler diye alaya alarak Türkistan’ın Türklerin eski anayurdu olduğuna dair fikirleri cerhetmeye kalkışmakla acaba ne kazanacaktır?

13) Kafesoğlu’nun birkaç ay Macaristan’da kalıp dillerini az çok öğrenen ve Fransızca’yı da belki ancak benim kadar kavrayan ve başka bir garp dili bilmeyen birisi olduğunu bildiğim için bana “filoloji ve metodlarını” bilmemeyi yüzüme vurmasını (s. 136) ve Macarca 26 ciltlik bir eseri okumamış diye göstermesini (s. 103 haşiyeye 4) ancak

gölerek karşılamak icab eder. Fakat Şarkî Avrupa'nın eski arkeolojisine, bilhassa Hun ve Avarlar devrine ait malûmatı ihtiva eden bu mecmualardaki makalelerin başlıcaları yine bir dostum olan Fettich tarafından yazılmış olduğunu bu zatın yazılarının sonunda Almanca hülâsaları olduğunu ve eserlerini bana muntazaman göndermiş olduğunu zikretmem gerekir. Zaten bu mecmualardaki diğer mühim makaleler de Avrupa ilim dillerinde hülâsa edilmiştir. Yani bunlarda bizce gizli kalan birşey yoktur. Yalnız Macaristan'da tahsil eden diğer bir gencin (Belleten V, 92-95) vaktiyle tarafımdan cevaplandırılan bir yazısı da burada zikredildiğinden bu noktaya temas etmem gerekmektedir. Az çok Macarca bilmek bazı gençlere kimseye malûm olmıyan bir ilim kaynağının açılmış olduğu kanaatini ve kendilerinin bu dili bilmeyen üstatlarına dahi faikiyet kesbetmiş oldukları zehabını vermektedir. Muhakkak ki Fin, yahut Eston dillerinde de faydalı eserler çıkmaktadır. Onları ve Macarcayı bilmek şerefini biz bu Macar âşıkî asistanlara bağışlıyoruz.

14) Kafesoğlu s. 106-107'de bana akıl öğretiyor; Türk tarihini siyaset, kültür, din ve saire yönlerden ihata eylemek bizim için kabil değilmiş, Türk tarih ve kültürünü umumî meseleleri bahis mevzuu olan bir eserde bugün yapılacak yegâne iş dünya ilim âleminde varılan neticeleri veya kaynaklardan sağlanan mutaleaları olduğu gibi doğruca aksettirmekten ibaretmiş. Yani Macar filânlar ne yazmışlarsa biz onunla iktifa etmeliyiz bu gibi meseleler hakkında umumî fikirler serdetmek hak ve salahiyetini haiz olan Garplılar ve Macarlardır, bizim bu gibi işlere karışmamız ancak mahcubiyeti mucip olur. Ben ise Fakültemizde 28 senedir haddim dahilinde ilmî içtihat tezini almışım. Bu yoldaki çalışmalar bizim bazı zümrelerimizce benimsememiş olabilir, fakat bana Garp ilim çevrelerinde samimî dostlar ve arkadaşlar kazandıran da bu hususiyetimdir. Şahsen ihatası bir tek adam için kabil olmıyan sahalarda, meselâ Çince, Sanskritçe, eski İran dillerinde ve klasik dillerde yazılan kaynaklar sahasında bu sahalara mutahassislarnın işbirliğini temin ettikten sonra tarihimizin bütün karanlık cihetlerine hulâl etmek mümkün olmaktadır ve bunu yapmamız hakkımız ve vazifemizdir. Müteveffa Barthold, Gregoire, Dunlop, M. Guidi, H. V. Mzik, Jansky gibi âlimler benim tekmil eserlerimi bu bakımdan Garplılarınki ile aynı değerde (ebenbürtig) olarak takdir yazıları yazmışlardır. Müteaddid garp ilmî cemiyetlerine ancak bu yoldaki içtihad mahsuli mesaim dolayısıyla fahrî aza seçilmişimdir. İstifade ettiğim birçok kaynakların daha neşredilmemiş ancak tarafımdan tetkik edilmiş olmasına rağmen bunlar itimadla kabul olunmaktadır. Aral Gölü cenubunda Ptolemeus'te zikredilen kavim isimlerinin Al-Birûnî'nin eski Horezm kaynaklarından istihrac ederek kaydettiği "Peçenek", "As" ve "Oğuz"lar olacağına dair ileri sürdüğüm fikirler Amerikan ansiklopedisi ilâveleri alınmış ise, yahut "Dokuzoğuzlar"ın "Göktürkler"den ayrı olduğuna dair mütalealarım, Barthold ve Minorski ve sairinin itirazlarına rağmen, son tahkikatlarla teyid ve kabul ediliyorsa, buna bizim tarih zümresi doçenti ne kadar acınsa yerinde olacaktır.

15) Kafesoğlu'nun yazılarında ençok canımı sıkan cihet Ortaasya'da Türklerle diğer Altay kavimleri arasında mevcut içtimaî teşkilât birliğini, bu kıtada ve umumen Asya'da büyük devletler kurulmasına saik olan devletçilik hususiyetlerini (Açına sülâlesi umdesini) bir Türk millî kültür birliği eseri saymayıp Macar Alfrödi'ye uyayım

diyerek, herhangi ırktan olsa dahi bozkırlarda yaşayan kavimlerin “nomad kültürlerinin bazı tezahürlerinde görülen birlik” diye izah etmesi (s. 109) dir. Halbuki ben Şamanizm hakkında Mircea Eliade ve Marcelle Bouteiller gibi zevatın bunları şimalin iptidaî kavimleri hurufatı sıfatiyle bahsetmeleri karşısında bunda umumî nomad ve iptidaî kavimler malı ile asıl Türklerin ve Altay kavimlerinin malı olduğunu, keza devlet teşkilâtı ananelerinin de bizim kendi malımız olanlarını yabancı unsurdan artık ayırabilmiş olduğumuzu, neticede Türk medeniyetinin birçok esasî hususiyetlerinin Asya ve Şimalî Amerika ve Avusturalya iptidaî kavimleri ve nomatlarının umumî müşterek örf âdetlerinden ayırt edilmiş olduğunu, bu bakımdan bizim Fakülteadaki tedrisatımızın da bir müsbet neticesi olduğunu zannetmekte idim. Üstelik ben, Türkler milâdî 6. asırda bir devlet kurarken tam ve işlenmiş devlet ananesine malik olduklarını ve bunun Ortaasya’da yaşayan herhangi bir İran kavminden bu Türklere miras kalmamış olduğu keyfiyetini de ilim âlemince kabul edilmiş olduğunu artık anlamış olduğumuzu zannetmiştim. Bu cihetten Tomaschek, Minns ve Laufer gibi âlimlerin Milâddan evvel 7. asırdan başlayıp Ortaasya’da kurulan devletlerin kurucu ve idare edicilerinin Türk olduklarına dair mütalealarını kabul etmek ve onları yeni yeni delilleriyle takviye etmekte tereddüt etmemiştim. Şimdi bizim Tarih zümresi mensuplarından biri bana bu işimle ilim âleminde hacâletâver bir suç yapmış olduğumu mütehevvir bir edâ ile anlatmak isteyince buna elbette üzüntüden başka birşey duyamam.

16) Doçent Kafesoğlu s. 126’da benim eserlerimle milliyet fikrinin ve ruhunun zamanımızdan daha evvel, Ortaçağlarda dahi Türkler...

Ne yazık ki, belgenin bundan sonraki sayfa veya sayfaları kayıptır. Ancak netice itibarıyla Zeki Velidi Togan’ın, İbrahim Kafesoğlu’nun 1953 senesinde İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi’nin 5. Cilt, 8. sayısında “Türk Tarihinde Moğollar ve Cengiz Meselesi” adlı makalesinde kendisini eleştirmesi oldukça gücüne gitmiştir. Bu yüzden de hazırlamaya çalıştığımız bu cevap niteliğindeki savunmayı kaleme almıştır. Hem Kafesoğlu’nun iddialarına, hem de Togan’ın verdiği cevaplara baktığımızda aslında her ikisinin de bu meseleyi çözdüğünü söyleyemeyiz. Kanaatimiz odur ki, Çingiz Han ve Mogollar konusundaki tartışmalar tarihçiler arasında sonsuza kadar devam edecektir. Ancak bununla beraber Togan Hoca’nın bu cevap yazısında Türk tarihinde Tatar, Sha-to, Tokuz Oguz ve Mogol sayılan bazı kabilelerin Türklüğü konularında yapmış olduğu izahlar araştırmacılara bir fikir verebilir.

Kaynakça

- Çetin, N. (2006). *Bir tarihçi ve aydın olarak Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu hayatı ve eserleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Kafesoğlu, İ. (1953). Türk Tarihinde Moğollar ve Cengiz Meselesi. *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 5/8,105-136.
- Ramstedt, G. (1952). *Einführung in die altaische Sprachwissenschaft*. Helsinki: I. Lautlehre.
- Benzing, J. (1953). *Einführung in das Studium der altaischen Philologie un der Turkologie*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Mathiews, W. K. (1961). *Languages of the USSR*. Cambridge: Cambridge University Pres.
- Poppe, N. (1953). *Uralaltaische Jahrbücher*. XXIV, Wiesbaden: Harrassowitz.
- Menges, K. (1953). Zu einigen Problemen der tungusischen Gramatik. *UJ*, XXIV.
- Togan, A. Z. V. (1941). *Moğollar, Çengiz ve Türklük*. İstanbul: Arkadaş Matbaası.

EKLER

Ek 1: Zeki Velidi Togan'ın İbrahim Kafesoğlu'na Cevap Metninin Aslı.

